

Sören Stenlund

Descartes' metod II

(Fortsättning från föregående nummer.)

Föreläsning 4

Tänkande är en verksamhet som (liksom andra verksamheter) har sina faktiska och historiska förutsättningar (utgångspunkter, betingelser).

Observera att en stor del av *Avhandling om metoden* ägnar Descartes åt att beskriva sådana förutsättningar. Han beskriver allmänt accepterade sanningar och idéer, vad som kunde kallas "vetenskapens dåvarande ståndpunkt", problem som är viktiga och centrala i den tid han befinner sig, det intellektuella klimatet etc.

En form av tänkande är aldrig isolerad från den historiska tid och de faktiska omständigheter där den utförs. Det finns inget "rent tänkande" i betydelsen att det skulle vara helt oberoende av dessa omständigheter.

Det är bl a detta förhållande som gör att man kan tala om en form av tänkande som *autentiskt* (resp inautentiskt). Och det betyder då inte samma sak som tidsenligt resp otidsenligt. (Man kan tvärtom säga att en form av tänkande som idag är autentiskt måste te sig otidsenligt, helt enkelt därför att tänkande inte är "inne".)

En form av tänkande är inautentiskt när det inte tar hänsyn till, inte är öppet för den aktuella, levande verklighet i vilken det utförs. Det är inautentiskt när fakta, förhållanden (dogmatiskt) identifieras med en (föråldrad) bild, föreställning eller beskrivning av dem. En bild av det verkliga blir sanningsgrund snarare än det verkliga självt. Bilden provas aldrig, den jämförs aldrig med det den skall avbilda.

All filosofisk skolbildning har en tendens att bli inautentisk i denna mening. Ett filosofiskt språk och en begreppsapparat, som man fått i arv från tidigare generationer, börjar få ett egenvärde, ett eget liv och det värdet kan man upprätthålla, när de faktiska förhållandena förändras, genom att i yttre och inre mening avskärma sig, blunda. Resultatet

blir en skol- och sektmentalitet i vilken vissa saker inte kan ifrågasättas och andra därför inte ses och beskrivas.

Den kritik som Descartes riktar mot den skolastiska filosofin gäller i huvudsak detta att han finner den vara inautentisk. Den håller fast vid en föråldrad världsbild och verklighetsuppfattning som inte hade täckning i nuet, den s k nya tiden (renässansen). Det var också ett filosofierande som "stängde in sig", avskärmade sig — bokstavligt. Det är gentemot detta drag som Descartes betonar nyttan av att lära andra seder och tänkesätt.

Förhållandet till *språket* är en viktig punkt när det gäller autenticiteten hos tänkande. Det hör till ett autentiskt tänkande att ständigt söka ett autentiskt språkligt uttryck, ett språk som har täckning i den levande verkligheten. Descartes är explicit också på denna punkt:

Om jag hellre skrivit på franska, som är mitt modersmål, än på latin, som är mina lärares språk, så är det dels därför att jag hoppas, att de som bruka endast sitt naturliga, sunda förstånd, bättre skola kunna bedöma mina åsikter än de som blott sätta tro till de gamles skrifter; dels därför att de som förena lärdom och sunt förstånd, och som jag önskar skola bli mina enda domare, säkerligen icke äro sådana anhängare av latinet, att de skola vägra höra på mina åsikter endast därför, att de uttryckas på folkspråk (*Avhandling om metoden*).

Redan i den tidiga skriften *Regulæ ad directionem ingenii*, som alltså skrevs på latin, så säger Descartes om sin terminologi:

Men ifall någon blir förvirrad av denna nya användning av termen . . . och av andra uttryck som jag på följande sidor på liknande sätt tvingas att avskilja från deras gängse användning, meddelar jag härmed att jag inte bryr mig om det sätt på vilket speciella uttryck har använts på sista tiden bland skolastiker. Det skulle ha varit svårt för mig att använda samma terminologi eftersom min teori är så helt annorlunda. Allt jag tar fasta på är den latinska betydelsen av varje ord, då ifall det fattas en lämplig term, jag önskar flytta över de uttryck som passar bäst till det ordförråd som uttrycker min innebörd.

Här är också en punkt där jag tror att man idag har ett och annat att lära av Descartes. Det finns många drag i modern akademisk filosofi som liknar de drag i den skolastiska filosofin som Descartes kritiserar. Text användning av gammal filosofisk terminologi lösryckt ur det sammanhang där den hade en reell innebörd, och i illusionen att termerna fortfarande har den ursprungliga innebörden. Tänkandet urartar till ett mer eller mindre mekaniskt begreppskalkylerande.

Eller titta på diskussionen av många vetenskapsfilosofiska problem som görs utifrån en uppfattning av en viss vetenskap som var aktuell för

många generationer sedan och som idag är passerad.

En viktig aspekt på den senare Wittgensteins filosofi, och då tänker jag just på betoningen av det vanliga vardagliga språket, är strävan mot ett autentiskt tänkande och språk. Hans utgångspunkt är att den traditionella filosofins språk är inautentiskt. I den uttalade strävan mot ett autentiskt tänkande, finns det en stark parallell mellan Descartes och Wittgenstein. Tittar man däremot resultatinkriktat på de ideer som de framställer så finner man däremot en stark kontrast. Men en sådan jämförelse kan man heller inte utan vidare göra och precis av de skäl som jag här talar om: en form av tänkande kan inte isoleras ifrån de faktiska och historiska omständigheter där det utförs. Resultat av tänkande från olika historiska omständigheter kan inte utan vidare jämföras.

Vad jag försöker uttrycka här är inte bara den idag vanliga klichén att filosofin måste följa med sin tid, eller att den måste förnya sig. Vad jag vill peka på är snarare det oföränderliga i filosofiskt tänkande. Vad det handlar om är att filosoferandet *hamnar i ett nytt läge* när det görs nya vetenskapliga framsteg, när samhällsliv och annat förändras. De problem som ett visst filosofiskt tänkande utgår från måste ha ett konkret innehåll i det läge som råder. I annat fall kan det bli ett sysslände med en typ av "tomma problem" som Descartes talar om i följande citat (ur *Regulæ*):

Jag skulle inte tillmäta dessa regler någon betydelse om de inte hade någon annan användning än för lösning av de tomma problem med vilka logiker och geometriker har för vana att fördriva tiden; min insats skulle då ha framstått enbart som skicklighet att argumentera om spetsfundigheter på ett mera subtilt sätt än andra.

Vad som sagts här får inte heller missförstås som någon form av relativism som skulle komma i motsättning till idén om filosofin som sökande absoluta sanningar eller handlande om eviga frågor. Det är — kan man säga — relativism bara utifrån sett, ur resultat-perspektivet, där en filosofi ses, inte som ett sätt att tänka utan som ett system av teser, doktriner; som en lära. Strävan mot autenticitet bygger tvärtom på insikten att det inte finns något språk eller något begreppssystem i vilket några filosofiska tankar kunde formuleras så att de får en universell innebörd som är invariant med avseende på de historiska omständigheter där de läses.

Innebörden av idén om absoluta sanningar och eviga frågor (philosophia perennis) kan man nå bara ur det inre perspektivet där en filosofi är en individuell människas tänkande och där vissa tankar framstår

som karaktäristiska upplevelser och andliga erfarenheter, som är återkommande, och som igenkänns som erfarenheter som också andra tänkare har haft. Och de har det gemensamt med s k mystiska upplevelser att det inte finns något "offentligt" allmängiltigt uttryck för dem, där de kunde beskrivas rätt upp och ner så att alla (även de som inte haft liknande erfarenheter) kunde förstå dem (jfr början på förordet till *Tractatus*).

Vad jag försöker peka på här (i min utläggning av frågan: "Vad är tänkande?") är vad jag har funnit vara sådana återkommande erfarenheter hos de filosofer jag känner till. Textsträvan efter autenticitet hos allt filosofiskt tänkande är — tror jag — vad man har menat med satsen: Filosofin måste alltid börja om från början. Det metodiska tvivlet hos Descartes är hans metod att finna början.

Karaktäristiskt för filosofiskt tänkande är att inte överta resultat, principer och metoder s a s i blindo, eller av lojalitet mot auktoriteter, traditioner eller skolbildningar. Det som skall övertas måste prövas. Allt filosofiskt tänkande måste hitta sin egen början, och början är det i den levande verkligheten som inte kan sättas i fråga.

Filosofin, till skillnad från andra verksamheter, måste alltid bekymra sig om sin egen autenticitet. Detta skiljer filosofin från vetenskapen — i varje fall vetenskap som forskning i modern mening. Hos filosoferna har detta yttrat sig i det sätt på vilket man kritiserat, omprövat, och gått till rätta med sina föregångare. Att en verksamhet blir etablerad, officiellt erkänd, institutionaliserad innebär bl a att den inte längre behöver bekymra sig om sin egen autenticitet. Av detta kan man också förstå den mening i vilken filosofin är svårare än andra verksamheter, där kravet på autenticitet redan förutsätts uppfyllt. Men det officiella erkännandet är inte kriteriet på autenticitet för filosofiskt tänkande, det undgår aldrig det bekymret. Och av det skälet kan ett levande filosofiskt tänkande inte heller vara lierat med någon form av makt (vilket *inte* betyder att det måste vara en "revolutionär" verksamhet).

Bekymret om den egna autenticiteten är något som filosofin har gemensamt med konstnärligt och religiöst tänkande. Man kan finna många exempel på såväl religionsutövning som på teologisk och religionsvetenskaplig forskning där föreställningarna om vad text religiös tro innebär grundas på inautentiska religiösa uttryck och former.

Föreläsning 5

När jag här har talat om *metod* så betyder det inte det samma som "effektiv metod", "rutin" eller teknik (metod som leder mer eller mindre mekaniskt till resultat — den innebörden har "metod" inte heller hos Descartes). Metod som sätt att tänka är inte något tekniskt, mekaniskt i denna mening (även om tekniska, mekaniska förfaranden, kalkylerande etc kan vara ett led i en form av tänkande). I den teknologiska och resultatintriktade anda som är så dominerande i vår tid, så är det lätt att missa denna skillnad.

Karaktäristiskt för denna resultatintriktade anda är också att identifiera en verksamhets syfte med dess resultat (effekter) och uppfatta alla verksamheter som, vad Aristoteles kallade för *produktiva*, dvs de måste ha resultat och detta är vad som ytterst motiverar och rättfärdigar dem. Tänk t ex på olika mer eller mindre ansträngda försök att rättfärdiga filosofi och konst som nyttiga samhällsfunktioner, eller att framställa värdet av religiös verksamhet som "terapeutiskt", att bli en "lycklig och harmonisk människa". Man tänker som om det kunde finnas i stort sett tre möjligheter, antingen är dessa verksamheter nyttiga som samhällsfunktioner, eller också har de sitt berättigande som "privatsysselsättningar" eller privatintressen, som högre former av hobbies, eller, slutligen, är de en sorts underjordiska, omstörtande verksamheter som syftar till att "förändra verkligheten". Som jag vill fatta filosofiskt tänkande här, så passar det inte in i någon av dessa kategorier.

Aristoteles säger att filosoferandet inte är en produktiv eller praktisk verksamhet, utan en spekulativ verksamhet som *har sitt berättigande i sig självt*. Detta vill jag ta fasta på som något utmärkande för allt tänkande.

Det betyder inte att den som ägnar sig åt tänkande, som en människa bland andra människor, ej kan önska eller hoppas nå resultat, framgång, uppskattning, förändring etc. Men det betyder att tänkandet inte ytterst styrs av sådana förväntade konsekvenser. Kriteriet på att ha lyckats eller misslyckats ligger, i denna mening, inte utanför tänkandet självt. (Hos Descartes: Det klart och tydligt insedda, som ej kan betvivlas, är sant.)

Detta är ett *ideal* som utmärker det traditionella filosofiska tänkandet, och det är det ideal som besjälar det "högre syftet" att söka sanningen, dvs man arbetar i en anda som bärs upp av denna inställning och som manifesterar sig konkret i de klassiska filosofiska texterna

(som t ex dessa Descartestexter).

För det resultatriktade synsättet så missförstås detta som om det gällde uppnåendet av någon sorts utopiskt resultat. Dvs idealet fattas inte som ett uttryck för en anda, inställning eller "arbetsmoral" utan som en beskrivning av en utopi, som är det förväntade resultatet av verksamheten. Och detta tal om "sanningssökande" ter sig därför som enbart anspråksfulla och tomma gester.

Ett annat uttryck för den effekt-fixerade inställningen är synen på tänkande som en verksamhet med resultat som har frambringats av den som tänker i någon sorts kausal mening, dvs av honom som orsak till tankarna i kausal mening. Detta framgår ofta i vad man säger om sk kreativt tänkande, där själva skapandet uppfattas som konstruerande eller fabricerande.

Mot detta vill jag i stället säga att tankar och idéer inte är något som den som tänker skapar, frambringar eller orsakar, utan det är något som han *får*. Tankar är något som kommer till den som tänker, inte ur honom.

Däremot är tänkande en verksamhet där man gör en massa saker för att försätta sig i den situationen i vilken tankar och idéer kommer till den som tänker och där man tar emot och ger form åt tankar och idéer. Och bara i den meningen kan man säga att de frambringas av den som tänker, men då är det ingen klausul eller teknisk mening av "frambringa".

Ur denna synpunkt är det mer lämpligt att jämföra tänkandet med odlande (av växter i en trädgård). Den som odlar växter frambringar dem inte som konstruktioner. Utan naturens medverkan går det inte.

Att tänkande är en verksamhet som till stor del går ut på att försätta sig i en situation och ett tillstånd i vilket man får tankar och idéer är också något som Descartes uppehåller sig vid i *Avhandling om metoden*. Han ger explicita råd av vilka många fortfarande är tillämpbara.

Descartes återkommer ofta till det att ett äkta filosofiskt tänkande inte kan överta åsikter och principer utan att först ifrågasätta och pröva dem. För de flesta av verksamheter är det emellertid så att vissa principer, åsikter, sociala konventioner ligger fast som något som man inte ifrågasätter. Att gå in i verksamheten är att acceptera dess principer som sådant som man där inte ifrågasätter. Hit hör t ex vetenskaplig forskning. I de flesta verksamheter som människor deltar i är dessa principer och konventioner inte medvetna, de har dem inte formulerade för sig helt enkelt därför att de har inget *behov* av det. Och även där prin-

ciperna finns formulerade så finns det en gräns för vad man viljemässigt kan ifrågasätta. Man ifrågasätter inte grundläggande, allmänt accepterade, "självklara" principer inom något område bara genom något rent viljemässigt beslut. Det måste finnas ett *behov* av det.

Det förefaller mig som något tämligen generellt för filosofiskt tänkande i olika former, att det är ett sätt att reagera när en viss sorts behov föreligger, en viss sorts otillfredsställdhet eller problem som den redan *har* eller är *drabbad av*, som väljer att ägna sig åt tänkande.

Vad är då detta för behov och hur uppstår det? Jag vill uttrycka det så: Genom att man i något avseende förlorar sin tro, drabbas av tvivel på något självklart, vedertaget, allmänt accepterat.

Det behov som är en förutsättning för genuint tänkande kommer av en förlorad tro.

För att inte missförstå detta gäller det att rätt förstå vad jag här menar med "tro". Det är inte vad man brukar kalla för "propositionell" tro, tro att så och så är fallet, försanthållande av någon sorts faktasatser. Det är inte heller tro som fasthållande vid åsikter eller ståndpunkter. Det är fråga om tro som är jämförbar med religiös tro, fast inte i någon konfessionell mening av religiös. Det är snarare en mening i vilken vi alla är religiösa.

Vad det är fråga om här är den tro som manifesterar sig i ett *sätt* att leva. Allt man gör gör man i en tro, inte bara praktiska handlingar och beslut utan även teoretiserande, vetenskaplig forskning, sätt att använda språket etc. Men denna tro är i allmänhet inte något medvetet, något formulerat, något, som den som har den, har tagit ställning till såsom åsikt eller ståndpunkt, utan det är det självklara, det som *inte* formuleras av den som lever i tron. Det är snarare den tro som ligger till grund för vad som sägs och formuleras. Det är den tro som bär upp de formulerade åsikterna och ståndpunkterna.

Exempel: Jag har pekat på yttringar av vad jag kallade för den rationalistiska grundtron hos Descartes, på yttringar av den profana, anti-metafysiska vetenskapstron och i denna föreläsning på uttryck för ett resultat-fixerat synsätt.

I anslutning till en formulering i Wittgensteins bok *Om visshet* vill jag skilja mellan:

Grundad tro som är den medvetna eller formulerade tron, åskådningen, ståndpunkten, ideologin, läran.

Ogrundad tro som är det självklara, som inte behöver formuleras, den tro i vilken man lever, verkar, handlar.

Förhållandet mellan dessa får ett bra uttryck i Wittgensteins formulering: "Till grund för den grundade tron ligger den ogrundade tron". Om den ogrundade tro som utgör ens världsbild kan man också med Wittgenstein säga:

. . . min världsbild har jag inte därför att jag förvässat mig om dess riktighet; inte heller för att jag är övertygad om dess riktighet. Utan den är den nedärvda bakgrund mot vilken jag skiljer mellan sant och osant.

(*Om visshet* § 94)

Denna tro är, som sagt, i allmänhet inte formulerad. Om den formuleras så är de satser som uttrycker den inte "propositioner" eller faktasatser som är sanna eller falska i samma mening som empiriska observationssatser. De har karaktär av *regler* som man följer, håller fast vid, i sitt handlande, sin beskrivning av fakta och förhållanden. Och man följer dessa regler, inte därför att man har goda eller förnuftiga skäl för det, utan därför att man hamnat i och hör till en viss livsform, språkgemenskap, historisk situation, vars "form" är precis dessa regler.

Vad jag vill komma till är nu *inte* att filosofiskt tänkande skulle sträva efter att eliminera den ogrundade tron eller att göra all tro grundad. Det vore en lika missriktad strävan som att vilja eliminera livet självt. Och denna tendens att sätta det teoretiska tänkandet över livet, är utmärkande för såväl den klassiska metafysiska intellektualism som representeras av Descartes, som för den modernare profana intellektualism som representeras av t ex Russell (jfr Russells maxim: Jag tror inte på något som jag inte har förnuftiga skäl till). Här finns det ingen plats för någon ogrundad tro, inte heller för någon religiös tro i egentlig mening.

Denna missriktade förnuftstro beror till stor del på ett rent logisk-grammatiskt misstag: synen på all tro som "propositionell tro". Upp-täckten av detta misstag och insikten att detta synsätt inte ens kan vara konsistent mot sina egna förutsättningar, betraktar jag som en av de viktigaste insikterna i vår tids filosofi. Det är emellertid en insikt som inte har uppmärksammats i den utsträckning den förtjänar.

Människor handlar, teoretiserar, använder språket etc i en tro som i allmänhet inte är formulerad och medveten. Hur kan jag då veta detta? (Det kan ju låta som ett påstående som är svårt att verifiera.) Delvis beskriver det en erfarenhet som vi alla har i mer eller mindre grad i våra personliga liv. Tänk bara på sådana förändringar i ens liv som följer med åldern, när man upptäcker att man inte kan utföra vissa handling-

ar, delta i vissa verksamheter, använda ett visst uttryckssätt etc på samma troskyldiga sätt som tidigare. Man har blivit medveten om de motiv, föreställningar, bilder, ideal som omedvetet styrde ens handlande tidigare. Man har blivit medveten om en tro som man har haft och därmed har ens tro förändrats. Och detta blir vi aldrig färdiga med — varken enskilda människor eller mänskligheten som helhet, det lär oss också erfarenheten.

Det är alltså inte fullkomlig medvetenhet eller en förnuftsgrund för ens tro som är målet för det filosofiska tänkandet. Det är inte så det behov stillas som är en förutsättning för genuint tänkande. Målet är snarare det omvända: att återfinna den omedelbarhet som gått förlorad med en förlorad tro.

Det kan också vara missvisande att säga att målet är att *skapa* en ny tro (i varje fall när skapa blir synonymt med konstruera; jfr modernt tal om att skapa en helhetssyn). Vad den som tänker vill nå med sitt tänkande är *att tro*, komma ur tvivlet, han vill — med Descartes' ord — nå klarhet och visshet.

Föreläsning 6

Parallellt med skillnaden mellan grundad och ogrundad tro kan man göra en motsvarande skillnad mellan två innebörder av ordet tvivel. Å ena sidan:

Teoretiskt, intellektuellt (viljemässigt) tvivel eller ifrågasättande (som t ex Descartes' metodiska tvivel),

och å den andra:

Genuint tvivel, som man drabbas av och som består i att en tro (= ogrundad tro) går förlorad, att vissa invanda föreställningar, förfaringssätt, uttryck ter sig tomma och utan täckning (jfr Descartes' självbiografiska beskrivning av sin inställning till den skolastiska vetenskapen).

Och för dessa former av tvivel gäller något motsvarande till den Wittgensteinska formuleringen ovan: Det genuina tvivlet måste ligga till grund för det teoretiska tvivlet. Det intellektuella, teoretiska ifrågasättandet kan inte vara något självändamål, det måste utgå från något *verkligt problem*, det måste fylla en funktion inom något genuint tänkande. I annat fall går det teoretiska tvivlet "på tomgång". Det får en

sorts egenvärde, förlorar verklighetskontakt; det blir ett manér, en jargong. (Det finns ett och annat exempel på detta i den fackfilosofiska litteraturen.)

Det tycks mig som om mycket av det moderna talet om kritiskt tänkande, om att inta en kritisk och ifrågasättande inställning, som framhålls som pedagogiska mål i skol- och läroplaner — att detta hänger i luften i samma mån som det ses som något separerat från genuint tvivel, som något som man kunde tillägna sig på något rent tekniskt sätt. Vad man kan lära sig rent tekniskt av kritisk inställning har naturligtvis ett värde, men inte bara som klyftighet utan endast när det fyller någon funktion i något verkligt ifrågasättande.

För rationalisten Descartes finns inte denna skillnad mellan intellektuellt ifrågasättande och genuint tvivel (dvs jag menar inte att Descartes' rationalism skulle vara en *förklaring* till detta utan att det är bl a i detta som rationalismen som "grundtro" består. Det är alltså en beskrivning). Descartes talar som om allting kunde ifrågasättas genom ett viljemässigt beslut, dvs som om det vore rent principiellt möjligt att tvivla på vad som helst. Men att tvivla, som en intellektuell funktion, är inte något som äger rum i något absolut vacuum, det görs mot en viss bakgrund om något annat som ligger fast som något otvivelaktigt.

Men det är lätt att se denna skillnad i Descartes' egen framställning. Hans metodiska ifrågasättande av yttervärldens och sinnligt givna företeelsers existens skall ses mot bakgrund av hans genuina tvivel på den Aristotelisk-Skolastiska sensualism och "naiva realism", som kommer fram i hans självbiografiska beskrivning.

Det genuina tvivlet som grund för det teoretiska ifrågasättandet visar sig hos många filosofer i det sätt på vilket man gör upp med sina föregångare. Det är som regel inte bara ett ifrågasättande som syftar till att förbättra och tillrättalägga, utan man vill börja om från grunden.

Hos Descartes är det som sagt den bristande tron på den medeltida världsbilden och det Aristotelisk-skolastiska sättet att tänka som bildar grunden för hans metodiska tvivel. Och här ser man också en svårighet att läsa Descartes. Vi kan ha svårt för att uppleva den medeltida världsbilden som något annat än en föreställd världsbild, som är rätt främmande för oss (vilket naturligtvis säger något om vår tro). Därför kan Descartes' intellektuella tvivel te sig som mer ytligt än vad det är. Det kan tyckas gälla enbart akademiska, "rent teoretiska" problem (som ju ofta är det sätt på vilket Descartes' skeptiska argument diskuteras i professionell filosofi). Det kan då lätt uppstå föreställningen att det aldrig

var fråga om något annat än sådana ”rent teoretiska” problem för Descartes själv heller. Man kommer aldrig i närheten av hans verkliga problem.

Vad jag har försökt säga här om filosofiskt tänkande är alltså detta: *Filosofin börjar med tvivel.*

Och detta är alltså ingenting som jag har hittat på; det finns uttryckt på olika sätt hos de flesta filosofer. Aristoteles inleder ett ställe i tredje boken i *Metafysiken* med att säga att den första filosofin är en vetenskap som ännu inte existerar (något som återkommer på olika sätt hos många filosofer). För att finna den — säger Aristoteles — så måste man ifrågasätta alla divergerande åsikter som finns om de första principerna. En formulering som Thomas av Aquino tillskriver Aristoteles (förmodligen via någon latinsk tolkning) är följande: ”Sanningen manifesterar sig endast för den som tvivlar”.

Här kan man också nämna idén om motsättningen, krisen som tanke- rörelsens början i Hegels filosofi och paradoxen i Kierkegaards filosofi. I Wittgensteins *Filosofiska Undersökningar* kan man läsa: ”Motsägel- sens borgerliga ställning, eller dess ställning i den borgerliga världen, det är det filosofiska problemet”.

Och här är det då frågan om motsägelse, inte som ”rent teoretiskt problem”, som formell motsägelse, utan som uttryck för tvivel på det självklara.

Den syn på tänkande som aldrig förknippar det filosofiska proble- met med något genuint tvivel, kunde man kalla för den borgerliga sy- nen på tänkande. Det är den vanliga, populära filosofisynen som i sin mest extrema form uppfattar filosoferandet som ingenting mer än till- fredsställandet av ett rent intellektuellt behov eller som en form av lyx- betonad bildning som man kan skaffa sig om man får tid att ta ledigt från livsnödvändigheterna. För Descartes, liksom för andra filosofer, var uppenbarligen tänkandet en livsnödvändighet. Och detta är ingen biografisk tillfällighet hos filosoferna utan något väsentligt för att för- stå den skillnad mellan filosofiskt tänkande och den form av sysslande med filosofiska idéer och problem som aldrig utgått från något genuint tvivel.

Den senare filosofisynen kommer också fram när man säger: Filoso- fin börjar med undran, och där ”undran” förstås som intellektuell ny- fikenhet, intresse etc. Och uppfattningen att detta är ”all there is to it” förekommer såväl inom professionell filosofi som inom diskussionen av filosofiska idéer inom den offentliga kulturdebatten.

Observera nu att jag här inte vill nedvärdera eller förringa värdet av detta sysslande med filosofiska idéer eller av den intellektuella nyfikenheten och intresset för filosofi, nej vad jag vänder mig emot är tendensen att ge sken av att det inte är och aldrig har varit något mer än detta. Det är att förfälska filosofins historia om man ger sken av att all filosofi har uppstått ur det rena teoretiska intresset eller den intellektuella nyfikenheten. Dessa företeelser spelar naturligtvis en viktig roll i filosofiskt tänkande, men inte den avgörande rollen. Sysslandet med filosofiska idéer måste till sist vara till för tänkandet.

Det är många idag som klagar över bristen på helhetssyn — såväl inom filosofin och vetenskapen som inom andra områden. När det gäller filosofin så skulle jag vilja uttrycka det riktiga i detta så: ”Vad tjänar allt detta forskande och sysslande med filosofiska idéer till om det inte fyller någon funktion i något tänkande?” — Även skapandet av helhetssyner kan urarta till någon specialiserad expertverksamhet. Jämför: helhetssyner som forskningsresultat versus att få syn på helheter.

Ett sätt på vilket det filosofiska tänkandet kommit i skymundan i vår tid, är i strävan att sanktionera det teoretiska intresset för och sysslandet med filosofi som en respektabel samhällsfunktion, som en vetenskap i vår moderna mening. Här är det alltså inte fråga om vetenskap i Descartes' mening, dvs vetenskap som en form av intellektuell metod och andlig disciplin i en individuell människas tänkande, utan om vetenskap som ett kollektivt, organiserat, institutionaliserat forskningsområde. Och detta betraktat som ett *framsteg* i förhållande till äldre tiders ”spekulativa och alltför anspråksfulla filosoferande”.

Än en gång vill jag påpeka att det inte är min mening att förringa värdet av vetenskaplig forskning. Det finns bra och dålig vetenskaplig forskning lika väl som det finns bra och dåligt tänkande. Det är naturligtvis också sant att den vetenskapliga forskningen i vår tid har inneburit många framsteg. Men *inte* i den meningen att vår vetenskapliga, filosofiska forskning skulle kunna ersätta eller överta rollen av filosofiskt tänkande. Det är *inte* sant att vår tids vetenskap och filosofiska forskning har löst de filosofiska problem som äldre tiders ovetenskapliga filosofer gick bet på. Det är en väsentlig skillnad mellan det vetenskapliga och det filosofiska problemet som sammanhänger med de två betydelser av tro och tvivel som jag har talat om. Vad som är sant är däremot att de vetenskapliga framstegen och forskningsresultaten har försatt det filosofiska tänkandet i ett radikalt nytt läge — men det är en annan sak.

(Ur denna synpunkt vore det kanske rimligt att skilja mellan filosofi och filosofivetenskap ungefär som man skiljer mellan litteratur och litteraturvetenskap eller mellan religion och religionsvetenskap. Ingen skulle drömma om att låta t ex religionsvetenskapen överta religionens roll och göra anspråk på att tillhandahålla vetenskapliga lösningar på människors religiösa problem!)

Den sista punkt som jag tänkte ta upp när det gäller frågan "Vad är tänkande?" ligger kanske i vad jag redan har sagt. Lite tillspetsat vill jag uttrycka den så: *Tänkande är något som man ägnar sig åt ensam.*

Detta är också en punkt som kommer fram tydligt i Descartes' *Avhandling om metoden*. Det är — enligt min mening — ur denna synpunkt som man skall förstå Descartes' "provisoriska moral" som han talar om i den tredje avdelningen.

Men detta är också en punkt som det är lätt att missförstå. Det handlar inte om någon livsstil, någon sorts asketism. Det är inte fråga om ensamhet i bokstavig yttre mening, utan om en sorts moralisk ensamhet eller inre avskildhet. Det är en ensamhet som inte står i motsättning till att tänkaren umgås med andra människor, ja även har utbyte av att diskutera filosofi med andra. Men det betyder att det inte är som medlem i någon tankegemenskap eller i lojalitet emot någon tankeriktning som någon ägnar sig åt tänkande.

Tänkande är ingen offentlig (social, kollektiv, samhällelig) angelägenhet, utan det är en angelägenhet för människor som individer, personer. — Är alltså tänkande en personlig angelägenhet, en privatsak? — Nej, inte på det sätt som man idag normalt använder dessa ord när man t ex talar om "privatisering" av olika företeelser. En privatsak, i denna mening, är bara en isolerad del i ens liv, ett komplement till ens offentliga liv. Om alla angelägenheter antingen är offentliga eller "privatsaker" så är det inte lätt att finna en plats för filosofiskt tänkande.

(Fortsättning följer i nästa nummer)